

AVRAHAM ATIJAS

JEVREJSKE DILEME

ZAPISI

Predgovor autora

Ova knjiga, koja nosi naslov ***Jevrejske dileme***, mala je po obimu, jer sadrži samo nekoliko izabranih eseja i zapisa nastalih u proteklih pet-šest godine, ali se može smatrati kao nastavak ili dodatak mojoj knjizi *Eseji o životu i verovanjima* koja je izašla iz štampe 2009. godine (*Graphosprint*-Jerusalem). Mnogobrojne dileme su postojale kod Jevreja tokom njihove duge, višemilenijske istorije, počev od biblijskih vremena, a neke od njih su i danas prisutne u jevrejskim sredinama širom sveta, pogotovo u njihovoj savremenoj državi Izraelu. Postoje mnogobrojni zapisi i studije s verskog, filozofskog, etnološkog, socijalnog, političkog i još nekih drugih aspekata i stanovišta, koji su nastojali i nastoje da svojim tumačenjima objasne, možda i razreše brojne dileme koje su generacijama prisutne kod pripadnika tog etniciteta, a koji ovu našu planetu deli s ostalim nacionalnim grupacijama.

Što se tiče Jevreja, jedne od njihovih osnovnih dilema (i svih onih nejevreja koje interesuje ova problematika) od davnina su bile i ostale: Ko su Jevreji i šta ih kao takve obeležava, da li su isključivo pripadnici jedne religije (vernici) ili imaju i svoja istorijska i nacionalna obeležja kao i mnoge druge nacije u svetu? Potom bi sledilo i pitanje o njihovom položaju i odnosu prema drugim etničkim celinama. Izraz *judaizam* je već vekovima u međunarodnoj upotrebi i njegovo značenje i suština se različito tumače. Dok za jedne (ortodoksni rabinski mislioci i njihovi sledbenici i sl.) on podrazumeva isključivo jevrejsku veru, za druge (neortodoksni vernici, tradicionalisti i dr.), taj pojam obuhvata i neka druga područja (istorija, tradicija, kulturno i umetničko stvaralaštvo Jevreja itd.). Uz sve navedeno, ne sme se zaboraviti ni pojam *cionizam* i brojne dileme i rasprave oko njega.

Međutim, nezaobilazno, a reklo bi se i centralno pitanje o kojem se povremeno žučno raspravlja u jevrejskim krugovima i za njega traže verodostojni odgovori jeste da li je *Tora* (Stari

zavet) zaista autentičan, neposredni zapis božanskih zapovesti (micvot) upućen pripadnicima jevrejskog naroda svih generacija ili je, pak, njen autor čovek, inspirisan moguće nekim vanzemaljskim, božanskim vizijama. Verski jevrejski krugovi oko toga nemaju nikakve dileme i potpuno prihvataju onu prvu verziju, dok ostali segmenti (bez vere u Boga ili umereni tradicionalisti) još uvek nisu ubeđeni da postoji neka vanljudska (božanska) sila koja je autor sadržine tog dokumenta. Oni prihvataju samo zakone prirode i tumačenja nauke!

O svim navedenim, ali i drugim pitanjima vezanim za Jevreje i njihov *raison d'être* postoje, kao što je gore navedeno, veoma brojne knjige, studije i analize čiji su autori eminentne ličnosti iz daleke prošlosti ili proteklih stoleća iz oblasti religije i društvenih nauka. Međutim, sve te dileme i pitanja su dokaz da i dalje postoji potreba za novim objašnjenjima i rezonovanjima, u potrazi za pravom i jedinom istinom. Zbog toga sam i ja

želeo da o nekim od tih dilema iznesem i svoje poglede i razmišljanja, ponekad zasnovanim i na vlastitim životnim iskustvima, da bih time, mada u skromnom obimu, pokušao da neke od njih pojasnim, da u njih unesem malo više svetla, ali svakako bez namere da moje poglede bilo kome nametnem. U nekim od ovih zapisa izvesne misli i formulacije se ponavljaju u sličnom ili nešto izmenjenom obliku, jer su pisani u različitim vremenskim periodima tokom proteklih godina.

Am Israel hai – neka živi jevrejski narod, zajedno sa svim drugim ljudskim grupacijama ovog sveta koje žele i nastoje da ostvare univerzalni mir, toleranciju i pravdu za sve!

Januar 2018. godine

JEVREJ(IN) I CIONISTA

I ovaj put spoznajem već ranije potvrđenu istinu da godine zaista brzo prolaze. Nedavno se navršilo osamnaest godina od kako sam se doselio u moju novu domovinu – Izrael! Od useljenja u nju pa do danas mnogo toga se dogodilo u mom i u životu moja dva sina u novoj domovini, nakon što nas je zbog neizlječive bolesti zauvek napustila moja supruga, a njihova majka. O ovoj temi sam u nekim ranije objavljenim knjigama ispričao brojne zanimljive detalje koji su značajno uticali na dalji tok mog života. U ovom zapisu želim da objasnim promene koje sam, naročito u poslednje gotovo dve decenije doživeo, pre svega na psihološkom i emotivnom planu.

U mislima vraćam svoj životni film više desetina godina unazad. Moje veze s jevrejstvom i aktivnosti u jevrejskoj zajednici su, zapravo, započele još u detinjstvu, po povratku s

roditeljima u rodni grad Sarajevo nakon završetka Drugog svetskog rata (prva posleratna letovanja jevrejske dece, obeležavanje praznika u Opštini i sl.). No, ta veza postala je čvršća u kasnijim tinejdžerskim godinama i nastavila se tokom univerzitetskih studija. Iako sam imao prisnih prijatelja među mojim vršnjacima drugih nacionalnosti i vera, uvek sam se najlepše osećao među svojom sabraćom Jevrejima. Druženja i aktivnosti u opštinskom Omladinskom klubu, posete jevrejskim prijateljima i klubovima iz drugih većih gradova širom tadašnje Jugoslavije, zajednička letovanja i zimovanja, moje učešće na ponekim seminarima u zemlji i inostranstvu, sve je to uticalo da prihvatim i shvatim moje poreklo, odnosno da sam Jevrejin. Moja angažovanja u tom pravcu nastavila su se i kada sam se zaposlio i stvorio vlastitu porodicu, u periodima kada sam službovao u zemlji.

Sve mi je tada izgledalo dobro, lepo i normalno u mojim pristupima i poimanjima judaizma i njegovog ispoljavanja na prostorima

gde sam tada živeo. Međutim, neka dublja, filozofska, ali i realna razmišljanja o toj tematici nisu me zaokupljala u tom mladenačkom periodu. O Izraelu i šta se tamo događalo ponekad smo bili obaveštavani preko nekih opštinskih funkcionera (putem predavanja), mnogo manje iz retkih pisama koja smo dobijali od porodice iz te zemlje, a većinu novosti smo pratili putem lokalnih medija, uz njihove komentare. Jugo-komunistička ideologija mada tada nešto blaža od one iz Sovjetskog saveza i njegovih satelita, bila je tada ipak protiv onih koji su ispoljavali drugačije poglede na život i tadašnje društveno uređenje, pa su štampa i drugi mediji obilno kritikovali "nenarodne" režime, odnosno one koji su bili desno obeleženi i "buržoasko-kapitalistički" i kolonijalistički orijentisani. Ni Izrael nije bio pošteđen sličnih kritika u njegovom odnosu prema Arapima, pogotovo jer je tadašnja Titova, "nesvrstana" Jugoslavija otvoreno podržavala svearapsku politiku uperenu protiv kolonijalizma, ali i Izraela. Takvoj atmosferi je doprinosilo i lično prijateljstvo predsednika Tita s egipatskim i nekim

drugim arapskim liderima, uključujući i palestinskog vođu Arafata. Iako su jugoslovenske vlasti dozvoljavale iseljenje Jevreja u Izrael (uz gubitak državljanstva i lične nepokretne imovine), cionistički poduhvat ipak nije bio shvaćen, a još manje podržavan u toj sredini. Zahvaljujući takvoj atmosferi i ograničenoj informisanosti počeo sam tada da nešto više razmišljam o cionizmu, o svrsishodnosti iseljenja ovdašnjih Jevreja u jednu za mene ipak stranu državu za koju sam saznao da je njen opstanak već od njenog stvaranja dolazio u pitanje. Ipak, nikako nisam uspevao da se snažnije "zagrejem" za ideju da u ranoj životnoj zrelosti i ja učinim taj korak. Nekoliko godina kasnije, kada sam postao porodični, zreo čovek i dobijao mnogo više informacija o izraelskoj stvarnosti, počeo sam realnije shvatati suštinu i ciljeve judaizma (jevrejstva), a delimično i cionizma. Međutim, bile su to godine kada sam najviše službovao u inostranstvu i bio više preokupiran poslovnim i egzistencijalnim porodičnim problemima. A po povratku u zemlju izdešavali su se neki nepovoljni događaji u mojoj

najužoj porodici, posebno zbog ozbiljne bolesti supruge, tako da su moje cionističke misli bile potisnute u drugi plan. Odlazak starijeg sina u Izrael a uskoro potom i smrt supruge, konačno su u meni napravili preokret i "razbukitali" želju da napravim korak o kojem sam ranije bojažljivo i uzdržano razmišljao. Krajem jula 1995. godine to sam i ostvario i konačno postao građanin Izraela!

Useljenje (alija) u novu državu, nastanjenu u ogromnoj većini Jevrejima raznih tradicija, kultura i ubeđenja, otvorilo mi je nove vidike o onome što se širom sveta naziva judaizam i cionizam. Nalazeći se na samom izvoru autentičnih informacija ubrzo sam shvatio da u staroj domovini, u *galutu* nisam bio u stanju da potpuno shvatim smisao ova dva fenomena. Sada sam već mogao zaključiti da biti Jevrejin nije dovoljno samo biološki osećati to svoje poreklo, uz veoma površne manifestacije pripadanja jevrejskoj tradiciji i drugim njenim vrednostima. Recimo, na nekadašnjim Seder večerama u opštinskim prostorijama za Pesah ili skupovima povodom nekih drugih praznika, moje učešće se

ispoljavalo uglavnom fizičkim prisustvom, uz druženje, pesmu i igru, ali bez dubljeg osećaja pravog značenja tih manifestacija. Sinagoge i verski rituali su bili samo za manju grupu starih Jevreja koji su nama, mlađima a liberalno orijentisanima izgledali suviše ortodoksnim (iako su ustvari bili sasvim umereni). Setih se i da smo tada morali raditi ili biti u školama subotom (za Šabat). Od države nismo ni za jedan naš praznik dobijali slobodan dan, čak ni za praznik pokajanja (Jom Kipur) i – da dalje ne nabrajam tada postojeće nepovoljne okolnosti koje nam nisu davale podsticaj da živimo punim životom shodno našoj tradiciji i veri. Tek kasnije sam shvatio da je svođenje judaizma (jevrejstva) samo na kulturnu tradiciju (književnost, umetnost, i sl.), uz izvestan dodatak istorije i muzike (pevanje i slušanje izraelskih folklornih pesama) takođe bilo nedovoljno za puno razumevanje tog pojma.

Međutim, u tradicionalnom okruženju u kojem sam se našao u Izraelu, odlučio sam da nešto više saznam o suštini, značaju i potrebi da

zaista živimo životom Jevreja, te da li to podrazumeva i življenje na ovim prostorima. Iz Tore (Mojsijevog petoknjižja) sam saznao da su božiji zakoni (micvot) dati sinovima Izraela (12 jevrejskih plemena) da bi bili primenjivani u "obećanoj" (od druge do pete knjige - od Boga "datoj") zemlji kada oni stignu do nje i osvoje prostore preko reke Jordana, da bi se na njima trajno naselili! Istorija beleži da je mnogo kasnije, početkom nove ere, kada su Rimljani slomili otpor poslednje jevrejske države – Judeje, većina njenih preživelih stanovnika bila prisiljena da je napusti. Dve hiljade godine života Jevreja u dijaspori je proteklo veoma burno, popraćeno masovnim progonima, pretnjama, deportovanjima i ubijanjima tokom vekova, jer su za ostale nacije i vere oni u suštini bili i ostali stranci, "većito lutajući Jevreji", bez svoje vlastite domovine i prava na nju. Ali, nikada se nije ugasila njihova čežnja i nadanja da će se jednog dana vratiti u Cion-Jerusalim. Stvaranjem moderne države Izrael 1948. godine otvorila se mogućnost da se Jevreji iz dijaspore vrate u pradamovinu svojih predaka,

da bi tamo nastavili da žive delimično po zakonima Tore (koliko je to bilo moguće), usaglašenim sa modernim zahtevima vremena (principima savremene demokratije).

Utvrdivši ove činjenice, zaključio sam da je cionistički pokret od početka bio i ostao opravdan i potreban i da ga treba shvatiti kao nacionalnu težnju Jevreja da ponovo steknu svoju državnu i nacionalnu teritoriju i identitet, što je konačno i ostvareno. Iako sam u ovu zemlju stigao zahvaljujući probuđenom cionizmu u meni, ali i sticajem posebnih okolnosti, brzo sam shvatio da u toj odluci nisam pogrešio uprkos nekim nepovoljnostima s kojima se susreo ali i još uvek susrećem u svakodnevnom životu. No, shvatio sam i ono što mi se činilo da je najbitnije: *Jedino u ovoj zemlji ljudi (svako na svoj način!) mogu biti bez predrasuda prihvaćeni kao Jevreji, bili oni vernici ili drugih ubeđenja, sa svim svojim spoljnim obeležjima (odeća, pokrivanje glave, nošenje Davidove zvezde-šestokrake i drugih jevrejskih simbola). Niko u Izraelu nema pravo da*

im za to zamera ili, ne daj Bože, da zbog toga budu još i proganjani i kažnjavani!

Prema tome, Jevreji, vernici ili oni koji to nisu a koji su odlučili da se stalno nasele u Izraelu, kada steknu takav osećaj sigurnosti i nacionalno-tradicionalne privrženosti ovim prostorima, tek tada postaju oni pravi, ubeđeni i lojalni građani ove države. Time oni prestaju biti "cionisti" u klasičnom smislu reči jer, po mom mišljenju, ovo obeležje treba pripisati samo onim Jevrejima u dijaspori koji su odlučili i na izvestan način vrše pripreme da bi stigli u taj simbolični Cion, odnosno u Jerusalem, Izrael i tu se jednog dana i trajno uselili!

Kako bi bilo lepo, veličanstveno, a mislim i korisno kada bi barem svi oni Jevreji u svetu koji sebe nazivaju cionistima, a posebno vernici koji se o velikim praznicima u sinagogama mole i egzaltirano izgovaraju magične reči "dogodine u Jerusalimu", to zaista i ostvarili, da ih pretvore u delo, akciju! Svestan sam da u ovom trenutku, ali verovatno i u najskorijoj budućnosti još uvek ne

treba očekivati takav ishod. Ipak, pretpostavljam da mi može biti dozvoljeno da barem maštam o takvom rešenju. Uz to, ne zaboravimo da u tome i neko « čudo » može da odigra odlučujuću ulogu!

(Zapis iz 2013. godine)

DILEME OKO TORE

U nekim mojim ranijim zapisima – esejima raspravljao sam o temama vezanim za *Toru*, koja bi trebalo da predstavlja osnov i smisao onoga što nazivamo judaizam ili jevrejstvo, a u potrazi za logičnim odgovorima i razjašnjenjima. Za mene zadovoljavajuća objašnjenja nekih od pitanja i dilema iz te oblasti ni do danas nisam uspeo da nađem, iako već petnaestak godina pažljivo i sistematski, iz godine u godinu, čitam i proučavam tekst petoknjižne *Tore*, delimično hebrejskog originala, a (nažalost) više njenog prevoda na engleski i francuski jezik. Tamo gde se pojave dileme, automatski potražim odgovore kod Rašija (Rav Šlomo Ichak), najpoznatijeg srednjovekovnog komentatora *Tore*, ali i kod nekih drugih manje čuvenih, a ipak cenjenih savremenih ili manje

savremenih rabina - komentatora delova Tore, koji se čitaju i proučavaju svake nedelje u sinagogama i na drugim mestima. Neka od njihovih tumačenja su razumljiva i logična za prosečne ljude odane veri i jevrejskoj tradiciji (njima su, uostalom, i namenjena), ali u brojnim slučajevima osnovna misao rečenice ili pasusa originalnog teksta ostaje ipak nedovoljno ili nikako objašnjena. Naprotiv, neke potpuno jasne formulacije se objašnjavaju na drugačiji način, proširuju se na druge subjekte koji nisu naznačeni u tekstu, pozivajući se na komentare nekih rabinskih mislilaca ranijih epoha, Midraša, odnosno na usmenu *Toru* i tumačenja Gemare i sl. (priznajem da su moja znanja iz ovih poslednjih oblasti prilično oskudna!). Primeri za takve formulacije su brojni i potrebne bi bile stranice i stranice da se svi oni navedu.

Gotovo svaka napisana reč, rečenica ili pasus u *Tori* pruža neograničene mogućnosti za

njihovo raznoliko tumačenje. Međutim, veoma je uzak krug onih komentatora, posebno iz prošlih vremena, čija su mišljenja i objašnjenja prihvatljiva za sve njihove sledbenike. Ovde želim da, kao primer, navedem naizgled veoma razumljivu zapovest (micvu) o zabrani da se „meso jarića ne sme kuvati u mleku njegove majke“! Već odavno se našlo objašnjenje da se to, zapravo, odnosi ne samo na jareće, već i na sve vrste mesa (od 18. veka uključeno i pileće meso iako kokoška nema mleka!), uz bilo koje (čije) mleko, hladno ili u toku kuvanja! Ako neko želi da postavi pitanje o logici i verodostojnosti ovog ili drugih sličnih objašnjenja i ne prihvati postojeće, taj više ne može da u pravom smislu reči pripada krugu vernika, biće smatran otpadnikom i ignorisan od svojih dotadašnjih kolega i verskih autoriteta. Ako se želi izbeći takav scenario, potrebno je bezuslovno prihvatiti i slediti misli i postavke već ranije izrečene ili zapisane u verskim knjigama, bez angažovanja vlastitih pogleda

zasnovanih na nekoj ljudskoj logici, pa će za tu osobu sve biti uredu u odnosu na njegovo okruženje, posebno prema njegovom duhovnom vođi-rabinu.

Želeo bih da u mojim razmišljanjima ipak krenem od početka. Bilo koja religija, jevrejska ili neka druga zahteva da se bez rezerve veruje u ono šta ona podučava. Ta učenja su tokom milenijuma i stoleća bila pretakana u tekstove pisane rukom, a kada je pronađena štamparija i u knjige. Autorstvo ili zapisi se pripisuju prorocima iz biblijskih vremena, a i verskim mudracima iz perioda kojeg već beleži svetska istorijska nauka. Tekstovi se čitaju, uče, govore napamet, ponavljaju u određenim delovima dana ili nedelje i o verskim praznicima. Prema postojećim zapisima, za Jevreje (sinove Izraela) za to su bili zaduženi verski poglavari – koeni. Kada je hrišćanstvo bilo stvoreno početkom nove ere a nekoliko vekova kasnije i islam, verske obrede su

obavljali, svakako u prisustvu vernika, njihovi sveštenici. S padom Jerusalima i Drugog hrama većina preživelih Jevreja starosedelaca napustila je svoju postojbinu i raštrkala se po drugim kontinentima, pre svega po Evropi i severnoj Africi, kasnije i u nekim drugim krajevima sveta. Od tada su verske obrede u dijaspori obavljali rabini, uz sve šire aktivno učešće i drugih priučениh članova verskih zajednica (sinagoga). Sva svoja znanja oni su crpili i crpe iz *Tore* i postojećih verskih zapisa i ona se prenose iz generacije u generaciju.

Ako se u vezi s navedenim kod ljudi pojave izvesne dileme, nedoumice, mislim da se one kod mnogih prvenstveno zasnivaju na želji i nameri da se utvrdi autentičnost izvora i verodostojnost autorstva verskih zapisa. Ateisti (nevernici) ne pripadaju toj grupi, jer oni bezrezervno odbijaju postojanje Boga i njegovih zapovesti, a pogotovo vršenje rituala u slavu njegovu. Jevreji s

navedenim dilemama mogu da postavje dva osnovna pitanja: a) da li je svemoćno božansko biće (ako postoji) zaista izgovorilo zapovesti (613 micvot) koje su zapisane u petoknjižju – Tori i b) da li je Mojsije njih lično zapisao (s obzirom da se u tekstu najvećim delom upotrebljava treće lice, na primer: „Gospod reče Mojsiju: kaži deci Izraela...“)? Tamo gde postoji ubeđenost da je odgovor pozitivan, odnosno da se bilo kakva sumnja smatra isključenom u autentičnost i istinitost *Tore* i svega što iz nje proizilazi, uključujući i ličnosti, protagoniste navedene u zapisu, tek tada se može govoriti o istinskoj religioznosti.

Paralelno ili zajedno s verama postoje i tradicije, običaji koji postaju deo nasleđa, kulture i obeležja pojedinih naroda. Njihov najveći broj se inspiriše verovanjima u božanstvo(a), radi čega se često manifestuju i verskim ritualima. Deo jevrejske tradicije i njeno obeležavanje se zasniva

na *Tori* i u tim slučajevima ima, pored svetovnog (poljoprivreda), neizbežno i verski karakter (napr. praznici Pesah /izlazak Jevreja iz egipatskog ropstva/, Šavuot /nedelje/, Sukot /praznik koliba/ i dr.). Prema tome, svi oni Jevreji koji na izvestan način obeležavaju tu tradiciju, svesno (voljno) ili nesvesno prihvataju *Toru* kao osnov i izvor jevrejskog bivstvovanja.

Nakon predhodno izloženog, uzimam slobodu da iznesem još jednu pretpostavku koja će, možda, pomoći nekim Jevrejima u nedoumici ili u nepoznavanju ove materije ili, pak, onima koji odbijaju bilo kakvo rezonovanje u tom smislu. Pretpostavimo, dakle, da je *Toru* smislio i ispisao čovek, Mojsije ili neko drugi (ili više ljudi), moguće inspirisan određenim božanskim vizijama. Po istoj liniji razmišljanja ljudska ruka bi stajala i iza verskih postavki i zapisa u hrišćanstvu, islamu i u svim njihovim varijantama, kao i u drugim religijama. Ali, ne smemo da zaboravimo da sve te

vere imaju svoja pravila, zakone kojih se vernici moraju pridržavati. Njihova je bila i ostala osnovna namera da misli i akcije ljudi usmere ka nekim višim, vanljudskim vrednostima, da ih odstrani od loših namera i pogubnih međuljudskih odnosa (ubistva, krađe itd.) koji vode opštem haosu u društvu. Istina, da bi se to sprečilo i sankcionisalo, postoje i civilni zakoni u svim organizovanim državama.

Jevreji, vernici ili oni koji odbijaju da to budu, moraju da imaju na umu i važnu činjenicu da pisana *Tora* (Stari zavet) postoji od pre više hiljada godina, a najmanje, po nekima, dva milenija pre pojave hrišćanstva (500 godina kasnije i islama). Sama činjenica da jevrejski narod (deca Izraela – Jakova) i njihova *Tora* datiraju iz tih davnih vremena i da su njegovi pripadnici a naši preci prvi prihvatili verovanje u jednog boga (monoteizam) daleko ispred pojave hrišćanstva, ne bi smelo da ostavi ravnodušnim čak ni onog

Jevrejina kojeg za taj narod vezuje jedino njegova biološko-genetska pripadnost (neki bi i nju želeli da prikriju). Uz to, morali bi se imati u vidu i sledeći izuzetno značajni podaci: a) da je *Toru* prihvatio tada već brojni jevrejski narod (12 plemena), a ne neka verska grupa i b) da *Tora* nije isključivo verski zapis, već ona sadržava pravila i upute za organizovanje života, pravnih i socijalnih ponašanja i drugih raznovrsnih odnosa među ljudima, uz izvesne upute čak i iz oblasti zdravstvene zaštite. Samo se po sebi razume da se u *Tori* sve te upute (*micvot*) vezuju za božanske zapovesti.

* * *

Iz predhodna dva stava proizilazi, po mom mišljenju, bitan zaključak, pre svega značajan za sadašnje generacije Jevreja, da **oni istorijski i suštinski pripadaju jevrejskom narodu i da nisu isključivo verska zajednica**. Koliko je ta spoznaja važna za Jevreje u dijaspori, ona je još više značajna za savremenu državu Izrael i njegovo

većinsko jevrejsko stanovništvo, jer predstavlja potvrdu njihovog opravdanog stava da Jevreji, budući da su narod, imaju kao i drugi narodi pravo na svoju nacionalnu državu (Izrael), ali, svakako, uz poštovanje svih međunarodnih prava manjina-njihovih sugrađana. Po tom osnovu, smatram da bi bilo logičnije da se i Jevreji koji žive van Izraela, iako punopravni građani zemalja njihove dijaspore (dok u njima stalno borave), smatraju pripadnicima jevrejske nacionalne manjine. Jasno, još uvek nije dovoljno sazrela svest svih Jevreja širom sveta o značaju centralnosti Izraela za njih i budućnost jevrejske nacije i judaizma u celini, ali će se to, nadam se, ipak ostvariti u dosežnoj budućnosti. Jer, na kraju, sve dok postoje različite nacije i vere u svetu (to će, ubeđen sam, potrajati još prilično dugo), nema razloga da ne postoji, opstane i prosperira i jevrejska nacija i njena vera. *Tora*, iz bilo kojeg ugla je posmatrali, bila je i ostaje neizbežna osnova i *raison d'être* jevrejstva i pripadanja njemu.

GDE SAM STIGAO, KOJIM PUTEM DALJE

Zahvalan sam providenju što sam uspeo da uđem u devetu deceniju mog života, što me ipak ne sprečava da iznesem još jedan dodatni osvrt na vlastiti život u poslednje vreme, mada sam razmišljanja na tu temu već iznosio u nekim mojim ranije objavljenim zapisima. Bilo bi zaista nezahvalno i nerealno da ga procenim jednim delom možda i neuspelim zato što nisam imao priliku da ostvarim ovo ili ono o čemu sam ranije sanjario ili čak i bezuspešno pokušavao da realizujem. Jer, bilo je ipak i dobrih ostvarenja u nekim drugim područjima koji su obeležili brojne godine mog života. Postoje oblasti koje lično smatram izuzetno značajnim za uspeh u životu. Pre svega, hvala Bogu, sudbini i svim drugim okolnostima, što sam još uvek (dok pišem ove redove) u životu, dovoljno pokretan i pri čistoj svesti. To znači da se na svoje opšte zdravstveno stanje ne bi trebalo posebno da žalim, uprkos

izvesnih tegoba koje su i normalne za osobe u ovom dobu života. Finansijsko-ekonomska situacija bi svakako mogla da bude i povoljnija, ali i s onim relativno skromnim prinalležnostima koje primam mesečno, moguće mi je pokrivati osnovne životne troškove. Na porodičnom planu takođe ne bi trebalo da budem previše nezadovoljan s ostvarenim, iako dobra sudbina nije uvek bila na mojoj strani! Nakon više godina od iznenadnog odlaska s ovog sveta supruge a majke moja dva sina, našao sam osobu, dobru ženu koja je, nakon što je i ona doživela gotovo istovetnu sudbinu sa svojim suprugom, prihvatila da sa mnom deli život koji je još ostao pred nama. Moji sinovi su obogatili svoje porodice s jedanaestoro dece a mojih unuka (uz još devetoro na strani moje sadašnje "bolje polovine"). Uz to, dva predhodno navedena porodična događaja ostvorena su u Izraelu, mojoj novoj domovini, u koju sam se iz Beograda uselio pre nešto više od dvadesetak godina, što daje poseban pečat, značaj i dimenziju ovom delu mog života. Ne smem da zaboravim ni da sam u tom periodu uspeo napisati i objaviti nekoliko knjiga i izvestan

broj zapisa-eseja, što je upotpunilo moj duhovni i intelektualni život.

Ta nova dimenzija, koja je posebno obeležila period od mog dolaska u Izrael do danas podrazumeva, pre svega, značajne promene u mojim spoznajama i produbljenim vezama s tradicijom, istorijom i biblijskim legendama jevrejskog naroda kojem pripadam, što svakako, podrazumeva i *Toru* (Mojsijevo petoknjižje), kao osnovu bivstvovanja - *raison d'être* tog prastarog naroda. Moja svest o stvarnom pripadanju tom narodu proširena je dodatno i spoznajom da taj narod istorijski, ali i međunarodno-pravno opravdano treba da, kao i drugi narodi, ima svoju državu. Ona zaista postoji i zove se Izrael i domovina je većinskog jevrejskog naroda. Oni koji mu to pravo osporavaju smatraju da Jevreji pripadaju od Boga "napuštenoj" veri, uz to da su i bez ikakvih nacionalnih, istorijskih i teritorijalnih korena u prošlosti. Brojni su i oni koji ih ipak priznaju, ali isključivo kao pripadnike verske zajednice, a, po njima, vera nema pravo na svoju državu (izuzetak katolički Vatikan) i da je to pravo

rezervisano samo za narode istorijski vezane za područja na kojima većinski žive. Jevreji, navodno, nemaju te veze pa, prema tome, ni pravo na svoju državu!? Ne samo da mnogi u savremenom svetu, nažalost, osporavaju biblijske korene Jevreja, već negiraju i naučne (arheološke) dokaze o njihovom poreklu i prisustvu hiljadama godina na prostorima i širim od teritorije današnje države Izrael. Pa, da nisu možda Jevreji stigli na planetu zemlju s neke druge, udaljene u svemiru? Takvo nebulozno prekrajanje istorije je nedopustivo, jer je potpuno neosnovano i protivno naučnim spoznajama i osnovnim ljudskim vrednovanjima koje bi trebalo da budu regulisane opšteprihvaćenim međunarodnim pravnim normama. Nažalost, kada su u pitanju Jevreji raštrkani po svetu, a posebno oni u državi Izrael, ovo često izostaje ili je samo deklarativnog karaktera. Istini za volju, postoje i ljudi koji uopšte ne poznaju navedene i druge relevantne činjenice o Jevrejima, uključujući i biblijske, pa se stoga lako povode za lažnim informacijama, ponekad i zbog odsustva onih istinitih i argumentovanih.

I da zaključim ovo moje razmišljanje: Izgleda da ću tokom života koji mi još preostaje, ma koliko dugo on bude potrajao, pored brige o vlastitom zdravlju i o porodici, dobar deo vremena nastaviti da se na svoj način, pre svega perom i rečima borim i dokazujem istinitost (ne samo) mojih viđenja kada su u pitanju egzistencijalni osnovi i opravdanost postojanja i opstanka jevrejskog naroda, posebno njegovog prava da živi u sopstvenoj državi. Ko želi, može ove moje poglede označiti i kao cionističke i s tim osobama ću se rado složiti, ali pod uslovom da shvate i prihvate opravdanost i druge pozitivne strane tog jevrejskog pokreta, posebno u savremenim uslovima.

JUDAIZAM ILI JEVREJSTVO

Kada se spominju Jevreji, možemo ponegde pročitati ili slušati i videti na elektronskim medijima ili, pak, pratiti uživo rasprave ili izlaganja o **Judaizmu** i šta bi taj pojam trebalo da znači. Dok izvesni, pre svega ortodoksni verski jevrejski krugovi pod tim podrazumevaju gotovo isključivo veru (s čime su saglasne i neke enciklopedije !?), zasnovanu na obaveznoj primeni zakona Tore, drugi, verski umereniji ili laički krugovi ga posmatraju i kao sociološko-istorijsku i kulturološku pojavu ili pravac. U jednom ili u drugom (ili nekom trećem) slučaju, reč *Judaizam* se upotrebljava bez razmišljanja o pravom etimološko-jezičkom značenju tog izraza. Moram

priznati da sam i ja do pre neku godinu ovaj pojam često upotrebljavao, čak i u nekim mojim objavljenim napisima („O religiji i judaizmu“ i dr.). Međutim, moja sadašnja razmišljanja o tome kao lingviste su se u međuvremenu donekle korigovala za razliku od onih standardnih tumačenja koja su se ranije davala ili se i danas prilično široko prihvataju i primenjuju!

Pojam *Judaizam* je upotrebljavan otprilike kada su u Evropi nastali i drugi « *izmi* », a pretežno od 19. veka pa nadalje. Osnova ove reči je *Juda* (Jehuda - jedan od 12 sinova Jakova-Izraela) ili *Judea* (rimski naziv za poslednju od antičkih jevrejskih država). Jevrej(in) na nemačkom jeziku je *Jude*, na španskom « *Judio* » a latinski - *Iudeus* ! Na hrvatskom govornom području se upotrebljava reč *Židov*, u kojoj se slovo « j » izgovara kao u francuskom jeziku, tj. kao « ž » (*Juif*), a ostalo veoma podseća na

nemački ili španski izraz. Sve gore navedeno može da nas navede na pomisao da se, zapravo, isključivo radi o potomcima stanovnika nekadašnje Judeje !? Uz to, moglo bi još da znači da bi ti «potomci Judeje» jednog dana mogli i da se vrate u tu njihovu prapostojbinu koju u enciklopedijama obično poistovećuju s istorijskim Izraelom. U tom slučaju, ova ideologija bi mogla biti veoma slična pokretu koji se naziva *Cionizam*, što u osnovi podrazumeva težnju za povratkom u Cion–Jerusalem! Svakako, u praksi takve postavke teško da mogu biti prihvatljive za brojne teoretičare i tumače navedena dva pokreta i ideologija, uprkos lingvističkih i etimoloških analiza tih reči i pojmova koje idu u prilog mom pravcu razmišljanja.

Povezano s navedenim, želim da iznesem i svoje stavove kada je u pitanju naziv *Jevrej(in)*. S lingvističkog aspekta, izgleda da je ovaj naziv na delu slavenskog balkanskog područja stigao preko španske reči « hebreo », a ova, pak, od

Hebrejskog izraza *ha-ivri* (i praotac Avraham je nosio naziv *ever* – s one strane, iz preka!). Podsećam da su sefardski Jevreji tog područja na ladinu ipak imali običaj da upotrebljavaju reči *džudija* i *džiđo*. Ako bi se prihvatilo moje tumačenje, onda u odnosu na predhodno navedeno, pre svega na naziv Židov, *Jevrej(in)* bi predstavljao širi, sveobuhvatniji pojam pripadnosti narodu (sva tadašnja jevrejska plemena) koji je, po predanju, nakon izlaska iz egipatskog ropstva i primanja *Tore* na gori Sinaj, nosio naziv *Bnei Israel* (sinovi Izraela). Zbog toga mislim da bi na slavenskim jezičkim prostorima Balkana, posebno srpsko-hrvatskog, bilo logičnije, celovitije i jezički tačnije da reč *Judaizam* bude zamenjen s prikladnijim izrazom – **Jevrejstvo** (na engleskom : Jewishness).

S druge strane, potpuno sam svestan realne činjenice da nije jednostavno ubediti ideologe, teoretičare i ostale poznavaoce ove materije s tih i drugih prostora o potrebi zamene

upotrebe postojećeg termina - *Judaizam*, ali nije isključeno da će s vremenom možda i do toga doći. Ipak, nadam se da će neke od njih moguće navesti da, barem za početak, dublje razmisle o mojim gore izloženim pogledima, da iznesu svoja gledišta i argumenta i, ponadajmo se, jednog dana ih i prihvate!

KADA SE «ZAISTA» POSTAJE JEVREJ(IN)

Pre nego što u ovom zapisu krenem da iznosim svoja zapažanja vezana za naslov, moram da skrenem pažnju čitalaca da sam, ustvari, Jevrej(in) po rođenju i biološki tako obeležen po majčinoj i očevoj, ali i liniji njihovih roditelja i predhodnih porodičnih generacija. Prema genealoškim istraživanjima rabina *Atia* iz religiozne jerusalimske četvrti Bait Va-gan, izgleda da porodica s ovim prezimenom datira negde iz drugog veka nove ere, kada je, navodno, izbegla u Španiju iz Judeje i grada Jerusalima kojeg su Rimljani osvojili i razrušili nekoliko desetina godina ranije. Prema navodima pomenutog rabina, u porodici su tada bili odlučili da

prezimenu na kraju dodaju slovo 's' kako bi ono zvučalo španski!? Dileme, dakle, ne bi trebalo da postoje ko sam i šta sam po genetsko-biološkom poreklu. Međutim, već duže vreme me zaokupljaju neka druga pitanja vezana za jevrejski identitet i odnos prema njemu.

Kao dete, s roditeljima sam doživeo i preživeo Drugi svetski rat (Holokaust-Šoa), da bih, po povratku u rodno Sarajevo, krenuo u redovno školovanje i tamo konačno završio i univerzitetske studije, zaposlio se i oženio. Tokom tog relativno dugog posleratnog perioda, saznanje da sam Jevrej(in) me ni u jednom trenutku nije napuštalo. Tokom školovanja doživeo sam izvestan broj antisemitskih ispada, a kasnije i na poslu, ali u blažem, ponekad prikrivenom obliku. Tim "incidentima" tada nisam pridavao poseban značaj, jer sam bio vaspitavan u duhu tolerancije prema drugima koji nisu bili etnički i verski istog porekla. Tadašnje socijalističko vaspitanje u mom užem i širem okruženju me vezivalo za ideju

sveopšteg bratstva, pravde i jednakosti svih ljudi na ovoj planeti, bez obzira na njihovu pripadnost veri ili naciji. Ti ideali me nisu previše udaljili od aktivnosti u okviru jevrejske zajednice, ali su one bile ipak više društveno-zabavnog karaktera. Svakako, učestvovao sam i u obeležavanju važnijih tradicionalnih jevrejskih praznika, ali su oni bili slavljani bez verskih rituala ili nisu bili izrazito cionističke sadržine. Povremeno sam pratio predavanja iz oblasti jevrejske istorije i kulture, ali kao i većina mojih mladih vršnjaka, bez pravog udubljanja u suštinu izlagane materije. Iznad svega, bilo je uvek lepo i zabavno biti s mojim jevrejskim drugarima na sastancima u prostorijama Jevrejske opštine, a pogotovo na zajedničkim letovanjima i drugim skupovima širom nekadašnje Jugoslavije. Kao većina tih mladih Jevreja i ja sam tada imao osećaj da smo i mi bili sastavni i ravnopravni deo te sredine, društva i države u kojoj živimo i da je zauvek nestalo kod nas i u celom svetu ono pogubno

prebrojavanje *ko je ko*, u kojem su vekovima Jevreji bili prve i najveće žrtve.

Približavala se poslednja decenija dvadesetog veka i u tim godinama moji ideali o univerzalnoj pravdi i jednakosti počeli su polaku da se obrušavaju. U tadašnjoj federalnoj državi Jugoslaviji rasplamsavala se nacionalistička vatra i politička i druge netrpeljivosti između etničkih grupa u pojedinim njenim republikama. Nepovratni proces nacionalnog separatizma, podhranjivan i razlikama u veri polako je zahvatao sve sastavne delove države. Čak su i republičke komunističke partije odjednom zaboravile (neke i potpuno odbacile) osnovne principe zajedništva i univerzalnosti komunističkog pokreta. Šta više, stavile su se na čelo separatističkih pokreta u svojim republikama, zdušno podržavajući njihovo otcepljenje od matične države. To je za mene već bio pravi alarmni signal da dolazi kraj mojim

ranijim idealima. Radi toga, nije mi trebalo puno vremena da donesem konačnu odluku da napustim komunističku organizaciju (čiji sam bio višegodišnji član) ionako već u procesu raspada, što sam ubrzo potom i sproveo u delo. Godinu dana kasnije počeli su i oružani sukobi u cilju otcepljenja pojedinih delova od doskora zajedničke, izgledalo je pre toga i prosperitetne države, a nekoliko godina kasnije, posle silnih ratnih razaranja i brojnih žrtava i raseljenih lica, konačno je s geografske mape nestala država Jugoslavija! U tim godinama i moja svest o pripadnosti jevrejskom narodu se još više pojačala, uz spoznaju da i građani ostalih nacionalnih entiteta na tim, ali i drugim prostorima, ne samo da ne odustaju od isticanja svoje nacionalne i verske pripadnosti, već da to čine sve intenzivnije.

Raspad Jugoslavije gotovo da se vremenski poklopio i s iznenadnim odlaskom moje supruge s

ovog sveta, kao posledice okrutne i kratkotrajne bolesti. Moje cionističke misli, koje su me već neko vreme sve više zaokupljale, u tom periodu su došle do punog izražaja. Konačno sam odlučio da se pridružim starijem sinu u Izraelu i nastavim život u novoj sredini. Tek od tada počinje moje stvarno upoznavanje sa suštinom značenja jevrejstva i pripadanja njemu, što je obavezno podrazumevalo i potpunije shvatanje ciljeva cionističkog pokreta i njegove realizacije u državi Izrael. Shvatio sam i da se moram detaljnije upoznati s *Torom*, biblijskim zapisom o stvaranju sveta i prapočetka onog što će kulminirati izlaskom *Dece Izraela* (jevrejskog naroda) iz egipatskog ropstva i njihovim kretanjem ka slobodi i teritoriji koju im daje Bog da se u nju nasele, vođeni prorokom Moše-om (Mojsijem). *Tora* ili takozvano Mojsijevo petoknjižje obuhvata od Boga date zakone i pravila (micvot) kojim se

regulišu brojni aspekti života svih jevrejskih plemena, do njihovog ulaska u “obećanu” (datu) im zemlju, ali i kasnije.

Nova saznanja o tome da sam izdanak tog prastarog biblijskog naroda počela su da me ispunjavaju novim i lepim osećajima. Pre svega, konačno sam mogao da s ponosom osetim da zaista pripadam narodu koji je prvi u svetu prihvatio verovanje samo u jednog Boga. Shvatio sam da etnički, a još manje verski ne mogu da pripadam nekom drugom, sem jevrejskom narodu, Prema tome, stekao sam utisak da Jevrej(in), nastanjen u nekoj drugoj državi s drugim većinskim narodom (i s njegovom većinskom verom), normalno treba da bude njen lojalni državljanin dok u njoj živi, ali da etnički ostane i bude priznat kao pripadnik jevrejskog naroda, mada u statusu nacionaln manjine. To saznanje ranije nije moglo da potpuno dopre do

moje svesti jer, jednostavno, u tom pravcu tada nije ni bilo politički preporučljivo razmišljati, a kamo li se javno izjašnjavati o toj vrsti nacionalne pripadnosti. Izgleda da u nekim sredinama, pa čak i u jevrejskim, ponekad i iz neznanja, ni u novije vreme ne postoji puna spremnost i volja da se o tome zrelo raspravlja, moguće i prihvati kao istorijska realnost. U tom cilju mislim da bi bilo dobro, korisno i uputno razmotriti još neke činjenice koje idu u prilog postavkama o pripadnosti jevrejskoj naciji.

Prema biblijskom zapisu *Tori*, nakon izlaska iz Egipta, *Sinovi Izraela* su, tada već kao narod, prihvatili božje zapovesti koje je Moše (Mojsije) od Njega primio na gori Sinaj, usmeno ih preneo svom narodu i, po predanju, zapisao. Nekoliko desetina godina kasnije Jevreji su na prostorima na kojima su se naselili već imali svoje organizovane države (kraljevine) od kojih su dve najduže trajale: Izrael i Judeja (s glavnim gradom

Jerusalimom). Judeja je bila poslednja država, ali je i ona pre oko dve hiljade godina prestala da postoji posle vojnog poraza kojeg je pretrpela od rimskih legija koje su osvojile i razrušile Jerusalim i u njemu za Jevreje najsvetiji Hram. Postoje o tome arheološki nalazi i istorijski zapisi (Josef Flavius i dr.) iz tog perioda. Masovni izgon (dijaspora) Jevreja iz njihove postojbine koji je potom usledio ih je, između ostalih krajeva sveta, doveo i u Evropu, prvo u Španiju, a posle i u druge delove kontinenta. Kasnije, krajem 15.veka usledio je novi masovni izgon nametnut od strane španske katoličke Inkvizicije. Moglo bi se postaviti logično pitanje zašto nakon izгона iz Judeje Jevrejima nikada više nije bilo dozvoljeno da se u dijaspori izjašnjavaju kao pripadnici svoje, hebrejske nacije, uprkos činjenici da su izgubili i tu njihovu (poslednju) državu?

Odgovor na to pitanje bi mogao biti sledeći: Već rani srednjovekovni režimi i

svemoćno hrišćanstvo i njihovi verski zapisi potpuno su ignorisali postojanje nacionalnog obeležja Jevreja i sveli ga isključivo na versko. A po toj teoriji, Bog je napustio Jevreje i od pojave Isusa pa na dalje, **On** se, navodno, okrenuo potpuno novim vernicima – hrišćanima. Usledili su brojni verski zapisi, pre svega *Novi zavet* kojem su se ljudi vekovima priklanjali milom ili silom (“ognjem i mačem”). *Tori* je bio dat novi, “prikladniji” naziv - *Stari zavet*, koji je za hrišćane postao nevažeći, već tek toliko da se vernici samo podsete da je on nekada davno važio za Jevreje koje je, po njima, Bog sada potpuno napustio i osudio na “većito lutanje”!? U takvoj atmosferi, tokom dalje istorije Jevreji ipak nastavljaju da egzistiraju kao manje ili veće, po svetu raštrkane verske grupe, bez svog nacionalnog obeležja, prilagođavajući se više ili manje sredinama u kojima su se ustalili i prihvatajući podređeni status.

S društvenim promenama koje su nastajale u zapadnoevropskim državama krajem 18. i u 19. veku (uvođenje izvesnih demokratskih sloboda, francuska revolucija, počeci kapitalizma i sl.) položaj Jevreja se u nekim evropskim zemljama bio znatno popravio, gde su i svoju veru mogli slobodnije da ispoljavaju. Ipak, kada bi u njima nastajale ozbiljnije socijalne i ekonomske krize, pojedini evropski režimi i mnogi stanovnici koji su ih podržavali brzo bi pronalazili “krivce” za nastale nevolje – Jevreje, po kojima su mogli da udaraju po želji i volji. Usledili bi tada pogromi, pljačke i uništavanje jevrejske imovine, prisilne deportacije, ubijstva i svakojake vrste ponižavanja Jevreja, što je u 20. veku, tokom Drugog svetskog rata, kulminiralo Šoa-om (Holokaustom), odnosno genocidom šest miliona evropskih Jevreja.

(Odnos islama prema Jevrejima, njihovoj istoriji, kulturi i verovanju od vremena njegovog

stvaranja do danas nije razmatran u ovom napisu, jer bi ta tema zahtevala jednu posebnu studiju).

Od stvaranja moderne države Izrael 1948. godine jevrejski narod je ponovo dobio svoju nacionalnu državu, stvorio vladu, sudove, vojsku i sve ostale institucije koje poseduje svaka normalna država. I sedamdeset godina kasnije, ova mala, ali ekonomski i tehnološki razvijena zemlja, uz vladavinu demokratije (nepostojeće u njenom blisko-i srednje-istočnom okruženju), sposobna je da od neprijatelja uspešno i dalje brani sve svoje državljane, a ne samo preko šest miliona svojih jevrejskih stanovnika. Uz to, njeni stanovnici mogu slobodno da upražnjavaju svoju veru, s odećom i simbolima koji obeležavaju njihove pripadnike, u svetilištima, na radnim mestima, u prosvetnim ustanovama, na javnim mestima ili na bilo kojem drugom mestu. Posle gotovo dve hiljade godina lutanja po svetu, Jevreji nisu više bespomoćni, obespravljeni manjinski

delovi društva, već su u vlastitoj državi postali gospodari svojih sudbina i kreatori svetlije budućnosti svojih novih generacija.

Zbog svega gore navedenog, u novije vreme mi je postalo sasvim jasno ko sam, šta mi znači biti Jevrejin, zadovoljan da se sada mogu slobodno i ponosno deklarirati kao takav, a uz to i da sam i ja jedan od mnogobrojnih izdanaka drevnog naroda koji je, po *Tori*, kao što je već navedeno, nosio naziv *Deca izraela*. A kada se spominje *Tora*, mora se uvek imati na umu da je ovaj biblijski dokumenat osnova postojanja, *raison d'être* za svakog Jevrejina, bio on vernik ili neko ko to nije. Bez tog zapisa zar bi uopšte bilo moguće objasniti naše korene, odakle izvorno potičemo, ko su naši preci? Jevrejska istorija i civilizacija ne počinju sa srednjovekovnom Španijom, Nemačkom ili Poljskom, to je, nadam se, opštepoznato! Naši koreni su mnogo dublji, oni sežu hiljadama godina unazad! Da nije tako,

ne bismo imali nikakvo pravo da se nazivamo Jevrejima, naziv koji je varijanta originalnog naziva Ever, Ha-ivri na hebrejskom jeziku.

Mislim da ovde vredi da se podsetimo da *Tora* nije molitvenik s kojim se vernici mole Bogu, već predstavlja skup veoma brojnih zahteva i uputa za regulisanje porodičnih i društveno-pravnih odnosa među Jevrejima u njihovom svakodnevnom životu. U njoj se, između ostalog, zahteva i obeležavanje nekih najznačajnijih jevrejskih praznika kao, na primer, *Pesaha*, (izlazak Jevreja iz egipatskog ropstva), *Šavuota* (period prve žetve i sedam nedelja od Pesaha do prijema Tore na gori Sinaj), *Sukota* (poljoprivredni i praznik koliba) i *Jom Kipura* (dan pokajanja i traženja oprosta). Oni Jevreji (umereno tradicionalni ili ateisti) koji na bilo koji način obeležavaju ove praznike i bez verskih rituala, ne mogu negirati da ovi ne proizilaze iz tog biblijskog teksta, Na taj način i oni ostaju u izvesnoj meri

vezani za ovaj dokument koji čini osnovu jevrejstva, što znači da nije sporna ta povezanost, čak ako neko i nastoji da izbegne takvo priznanje!

o o o

U zaključku, kao odgovor na pitanje kada se “zaista” postaje Jevrej(in), mislim da bi bilo uputno za sve Jevreje na ovoj planeti, bez obzira da li se smatraju više ili manje vernicima, tradicionalistima ili onima koji misle da ne pripadaju ni jednoj od navedenih grupa, da razmisle, nadam se i da prihvate sledeće činjenice:

1. Biti Jevrej(in) znači pripadati i **jevrejskoj (hebrejskoj) narodnosti**, a ne samo veri (verovanju u Boga)! U slučaju Jevreja, za razliku od ostalih etničkih grupacija, njihov nacionalni identitet je isprepleten s verskim, s obzirom da su ta obeležja sadržana u *Tori* koja je, kako je već

navedeno, osnova, skelet onog što nazivamo jevrejstvom (judaizmom). Istorija je to pokazala već u drevnim jevrejskim državama, posebno u poslednjoj kraljevini - Judeji. Hebrejski narod je u njoj imao istu veru iako s razlikama u nekim njenim tumačenjima (što i danas postoji!), ali s centralnim i zajedničkim ritualnim mestom u Jerusalimu (Har Ha' bait);

2. Jevreji, kao i svi ostali narodi na ovoj planeti, imaju pravo da javno ispoljavaju svoju nacionalnu pripadnost (ne mešati s pojmom državljanstva!), ali i svoju veru. To ispoljavanje pripadnosti, međutim, ne sme da ide na štetu drugih nacija i etničkih grupa različitih od jevrejske. Mora da postoji **tolerantan odnos svih prema svima!** Ekstremizam svake vrste među ljudima ne bi smeo da bude prihvatan, a još manje praktikovan.

3. Društvene teorije vezuju pojam nacije za **geografske (državne) granice** u kojima većinu stanovništva sačinjavaju pripadnici jedne etničke

grupacije (narodnosti), s njihovom istorijom, tradicijom, kulturnim nasleđem, a najčešće i religijom. Savremena razmišljanja, u kojima i cionističke postavke jevrejskih mislilaca i istoričara igraju posebno značajnu ulogu, idu u pravcu dokazivanja opravdanosti da Jevreji, ne samo da su nekada imali svoje državne granice, već su ih u novije vreme ponovo legalno stekle stvaranjem obnovljene države Izrael 1948. godine. Na osnovu ove istorijske činjenice, Jevreji koji žive van te države, u dijaspori a nisu njeni državljani, u mogućnosti su da sada ispune i taj uslov i da u svetu svugde budu priznati kao pripadnici nacionalne (ne samo verske) manjine čija bi matična nacija logično bila – u Izraelu! Tim više, jer svi oni koji imaju jevrejsko poreklo po majčinoj ili očevoj liniji ionako zakonski mogu postati punopravni građani savremene države Izrael kada i ako se odluče na taj korak. Uostalom, reč grčkog porekla – *diaspora*, prema

tumačenjima velikih enciklopedijskih rečnika, naprimer *Univerzalnog Larusa*, ne samo da znači “rasturanje”, već da to posebno podrazumeva i “**izgon Jevreja iz njihove (davnašnje, prim. autora) države**”...! Imajući u vidu da danas postoji moderna jevrejska država – Izrael, onaj koji to zaista želi, može lako da izvede odgovarajući zaključak gde bi i savremenim Jevrejima trebalo da se nalazi nacionalna matica!

4. U svim navedenim i sličnim razmišljanjima, a posebno u donošenju odgovarajućih ličnih zaključaka i odluka, trebalo bi **isključiti politička viđenja i afinitete**, a da prevlada osnovni osećaj i svesna želja za etničkim pripadanjem jevrejskom narodu, njegovoj istoriji, tradiciji, kulturi, kao i verovanju (u manjem ili većem obimu, shodno pojedinačnom opredeljenju), jer je vera ipak deo jevrejskog identiteta zasnovanog na *Tori*. Da bi se to postiglo, neophodno je obezbediti i proučiti pisane i druge izvore

informacija o svim aspektima jevrejske misli koja se razvijala tokom veoma duge istorije jevrejskog naroda, od biblijskog do današnjeg vremena.

5. Profil nekog idealnog, “bezgrešnog” Jevrej(in)a ne postoji niti može postojati. Čak ni ključne biblijske ličnosti nisu uvek ispunjavale sve božje i neke društvene obaveze svog vremena. Grešio je prorok Moše-Mojsije, pa i njegov brat Aaron, vrhovni duhovni vođa (veliki koen) i njegova dva sina, ali oni nikada nisu napuštali **osnovnu misao vodilju i opredeljenje**, doduše uz božansku inspiraciju, da služe svom narodu i da *Sinove Izraela* vode ka slobodi i prema prostorima na kojima će se ustaliti i organizovati svoje države. Potrebna nacionalna (ne nacionalistička) osećanja i opredeljenja trebalo bi, dakle, da primarno obeležavaju i jednog prosečnog savremenog Jevrejina, pobožnog ili onog koji to nije.

6. U životu Jevreja, kao uostalom i kod drugih ljudskih bića, vodi se stalna borba između dobra i

zla s manje ili više uspeha, ali ipak preovladava težnja da dobro (pozitivno) potisne zlo. *Tora* pruža niz uputa i odredbi za pripadnike jevrejskog naroda kako da ostvare te težnje, što se nezaobilazno vezuje i za pojam verovanja u Boga. U savremenim uslovima postoji i civilno zakonodavstvo koje štiti ljude od zla i raznovrsnih šteta koje ono nanosi svim ljudima, pa i Jevrejima. Prema tome, morala bi da postoji moralna i materijalna obaveza i za Jevreje, bili oni vernici ili ne, da poštuju i slede sve one zakone i pravila, civilna i verska koji ih mogu zaštititi od onih koji nastoje da u svetu zlo nadvlada nad dobrim!

Moguće da postoje i drugi argumenti koji bi se mogli dodati već gore navedenim, ali ako bi se prihvatili i primenjivali i samo oni koji su izneti u ovom napisu (ili barem njihova većina), dobili bismo približno tačan odgovor na pitanje **kada se zaista postaje Jevrejin!**

“RASIZAM” U IZRAELU

Povremeno štampa i elektronski mediji u inostranstvu, ali poneki i u Izraelu objavljuju vesti o slučajevima netrpeljivosti i sukoba grupa ili pojedinaca jevrejskih stanovnika te zemlje s jedne strane i njenih arapskih stanovnika s druge strane, a posebno u i oko Jerusalima. Nije redak slučaj da u tim prilikama neki svetski mediji olako pripisuju jevrejskim stanovnicima Izraela rasističke i “aparthajdske” pobude prema Arapima, što je na nacionalnom nivou potpuno besmisleno i neprihvatljivo. Istini za volju, pojedinačni ekstremni slučajevi takvog ponašanja su mogući, kao bilo gde u svetu, ali su uvek podložni odgovarajućim zakonskim sankcijama.

Međutim, samo jedan primer koji ću ovde navesti pruža sasvim drugačiju sliku odnosa Jevreja i arapskog stanovništva u ovoj zemlji. Predhodne godine moja “bolja polovina” i ja smo proveli nekoliko letnjih dana na moru, u gradu

Netaniji. Već prvo večer, u šetnji gradom, bili smo oboje iznenađeni kada smo na centralnom trgu (*Kikar Ha-acmaut*) ozvučenim muzikom, ali i oko njega, kao i na šetalištu pored mora zapazili izuzetno veliki broj Arapa koji su se zabavljali ili mirno šetali zajedno s brojnim članovima njihovih porodica. Ubrzo potom mi je postalo jasno odkud oni tu tako brojni. Setio sam se da je muslimanski praznik Ramadan, obeležen jednomesečnim postom, upravo bio prošao, a da je sada započela svetkovina pod nazivom *Id-Al-Fitr* ili Bajram, kako se naziva na prostorima koji su sačinjavali bivšu Jugoslaviju. Njihovo prisustvo uopšte nije uznemiravalo brojne jevrejske i druge turiste koji su u to vreme boravili u ovom lepom mediteranskom gradu.

Sutradan, na lepoj morskoj plaži, dugačkoj nekoliko kilometara zateklo nas je novo iznenađenje. Bila je gotovo celom svojom dužinom preplavljena arapskim porodicama koje su se izmešale s ostalim kupačima, pretežno jevrejskim, iz zemlje i inostranstva. Da li ih je bilo

više stotina ili pak verovatnije neku hiljadu, to na ovom mestu ne bih mogao potvrditi, ali je izgledalo da su bili zaista veoma brojni. Čak su se sredovečne i starije "hanume", obučene od glave do pete, (vidljivi su bili samo lica i tabani) brčkale u plicaku ili na mokrom pesku tik uz vodu. Devojke, kod kojih je takođe bilo nepokriveno samo lice (obučene u uske crne pantalone) i mladi Arapi uživali su u morskim talasima, ali ipak u plitkoj vodi. Očito da su se veoma lepo zabavljali. Pojedine porodične grupe su na razastrtim asurama ili raznobojnim maramama sedele na pesku, a njihovi mnogobrojni članovi halapljivo su jeli ono što su ranije bili pripremili i doneli na plažu. U tim danima na plažama, po parkovima, na šetalištima, gradskim ulicama ili u prodavnicama Netanije sve je proticalo mirno, bez iakakvog incidenta. Uveče su brojni autobusi odvozili arapske posetioce, verovatno njihovim domovima širom Izraela, ali i na područja koja su pod potpunom kontrolom arapskih (palestinskih) vlasti. Ipak, bilo je ne malo i onih koji su se bili smestili u nekim, moguće manje elitnim hotelima od onih smeštenih duž morske obale, da bi

sutradan ili narednih dan-dva na morskoj plaži provodili deo toplog, sunčanog dana. Osoblje hotela u kojem smo odseli su nam rekli da se ovo događa svake godine u ovo doba i da do tada nije bilo kakvih nepoželjnih etničkih ili verskih sukoba!

A kada smo se supruga i ja vratili u Jerusalim, više nismo bili ni najmanje iznenađeni brojem arapskih sugrađana koji su se tada sasvim slobodno i komotno šetali ulicama glavnog grada ili zalazili u robne kuće ili samoposluge kupujući sve i svašta. Ta slika je za nas, ustvari, bila gotovo sasvim normalna, jer smo navikli da arapske stanovnike viđamo svakodnevno i svugde u glavnom gradu, mada u manjem broju.

To me navelo da se upitam: **S kojim pravom ili stvarnim razlogom neko želi da Izraelu i njegovim jevrejskim stanovnicima pripiše da su rasisti, da prema Arapima sprovode etničko čišćenje i aparthajd?** Svakako, ne samo da to ne odgovara istini, već su takve optužbe krajnje

zlonamerne. Sudeći po navedenom primeru, moglo bi se, naprotiv, čak zaključiti da bi te dve etničke i verske celine, zajedno s ostalim manjinama u toj državi, mogle mirno živeti jedni pored drugih, ali samo pod uslovom da se iz rečnika odgovornih lica s arapske strane, a posebno iz školskih udžbenika, kao i iz beseda u džamijama ili na zvaničnim mestima izostave pozivi na mržnju i etničko uništenje, "brisanje sa mape sveta" Izraela, javno iznošenje lažnih, kvazi-istorijskih i geografskih falsifikata o "neotuđivom" pravu isključivo muslimanskih (arapskih) stanovnika da žive na ovim prostorima, ali i da obavezno prestanu svi njihovi teroristički napadi. Tek u tom slučaju bi se i Jevreji, sa ili bez svojih nacionalnih obeležja (kipe, crni šeširi i sl.) mogli slobodno i bez straha šetati ulicama naselja Izraela, u kojima većinski žive arapski stanovnici, a možda jednog dana i na drugim prostorima pod potpunom arapskom kontrolom ! Nažalost, to za Jevreje do daljnjeg ostaje opasan i gotovo neostvarljiv poduhvat. U postojećoj situaciji odnosa moglo bi se lako zaključiti gde zaista postoji aparhaid i etnički « čista » sredina !

Uprkos predhodno navedenom, ne bi ipak trebalo izgubiti svu nadu da će jednog dana Izrael i njeni jevrejski stanovnici biti u mogućnosti da ostvare mirni suživot sa svojim neposrednim ili daljim arapskim susedima i u takvoj atmosferi ostvarivati međusobno korisnu saradnju svake vrste.

HOLOKAUST ILI ŠOA ?

Da li ste ikada pokušali da potražite objašnjenje šta zaista znači izraz *holokaust* (holocaust)? Verovatno se zadovoljavate s onim što je opšte poznato u svetu da se pod tim podrazumevaju progoni i uništavanje Jevreja tokom Drugog svetskog rata i da se oni ljudi koji su sve to preživeli (kao i ja) nazivaju "preživeli iz *Holokausta*" (s velikim slovom 'H' !). I ja sam dugo vremena automatski prihvatao i u mojim zapisima i u drugim prilikama upotrebljavao taj izraz, sve dok se jednog dana nisam počeo pitati da li osnovno i bitno značenje ove reči stvarno odgovara onome što se dogodilo mojim sunarodnicima tokom predhodnog velikog rata. Već duže vreme moj instinkt lingviste nije mi davao mira i onda sam, nakon izvesnih

istraživanja, ne posebno komplikovanih, došao do sledećeg zaključka :

Izraz *holokaust* vodi poreklo od starogrčke reči koja označava nešto žrtvovano i "potpuno spaljeno". U biblijskom periodu i kasnije, žrtvovana životinja (krupna ili sitna stoka i sl.) bila je zaista potpuno spaljivana na oltaru. Jevrejska *Tora* često navodi ritual spaljivanja životinje u Hramu (Bet Ha-Migdašu), a na taj način se od Boga dobijao oprost osobi za neki njen počinjeni greh. *Korban* i *ola* su u Bibliji hebrejski nazivi za taj ritual. Ovo saznanje otvara ozbiljna pitanja, na primer, šta je motivisalo Hitlera i njegove nacističke horde da primene biblijske metode "žrtvovanja", ovaj put ljudi – pripadnika jevrejskog naroda ? Da li su njihovim spaljivanjem u krematorijima i ubijanjem hteli da okaju neke svoje, ali koje grehe ? Nije li to, ustvari, bila

krajnje cinična Hitlerova zamisao da na taj monstruozi način izvrgne ruglu i ponizi *Toru* – najsvetiji jevrejski zapis i da Jevreje pretvori u te paljenice, žrtve “ponuđene” Bogu? Mislim da ne bi bilo na odmet razmišljati o ovom pitanju i na taj način. Zbog navedene a realne pretpostavke, da li je uopšte razumno da se u svetu i dalje upotrebljava reč *holokaust*, kada je u pitanju ono što se dogodilo Jevrejima u Evropi pre nešto više od sedamdeset godina?

Na moje, ali i zadovoljstvo mnogih mojih sunarodnika u Izraelu, postoji i druga, mnogo prikladnija hebrejska reč koja označava navedeni nemili događaj iz nedavne istorije. **Šoa** ili **Ha-Šoa** se prevodi kao (ljudska) katastrofa, uništenje. Već u Deklaraciji o stvaranju i nezavisnosti države Izrael od 14. maja 1948. godine upotrebljena je reč *Ha-Šoa* u delu u kojem se spominju ubistva i progoni evropskih Jevreja uoči i tokom Drugog

svetskog rata. Ovaj izraz je u potpunosti prihvatio i preporučuje drugima njegovu upotrebu i spomen-muzej *Jad Vašem* u Jerusalimu.

Iz navedenih razloga bilo bi veoma uputno da, počev od jevrejskih sredina pa nadalje, u pisanim, elektronskim i socijalnim medijima na svim jezicima širom sveta, ali i u odgovarajućoj dokumentaciji reč **Šoa** potpuno zameni neodgovarajući, po meni i prilično ponižavajući, a, nažalost, međunarodno priznati izraz – *Holokaust*! Znam da je veoma teško « preko noći » izmeniti ovo duboko ukorenjeno ubeđenje u svetu i da se shvati i prihvati ovaj drugi, daleko prikladniji naziv, ali ne gubim nadu da će se to u dogledno vreme i ostvariti!

DVE JEVREJSKE PRIČE

JOŠUOVA DILEMA

Pre nego što je otišao u raj, prorok Moše (Mojsije) se obrati svom pomoćniku Jošui:

»Evo, došlo je vreme da vas napustim ! Pre toga, možeš mi postaviti pitanja ako imaš nekih poteškoća oko razumevanja pojedinih zakona iz *Tore* i ja ću ti dati potrebna objašnjenja.»

«Ti dobro znaš da sam tokom gotovo celog mog života, u svakom trenutku bio pored tebe», odgovori mu Jošua. «Sve što je tebi Bog poveravao i ja sam istovremeno saznavao i shvatao.»

Ova Jošuina izjava se uopšte nije svidela

Bogu i on učini da ovaj odmah zaboravi tri stotine zapovesti. Nakon Mošeove smrti, Jošua nije bio u stanju da odgovori na brojna pitanja svojih učenika, što je silno naljutilo ne samo njih, već i ostalu jevrejsku populaciju. Neki su mu otvoreno pretili da će ga čak i likvidirati! U velikoj dilemi šta bi trebalo da učini, očajnom Jošui je još jedino ostalo da se obrati Bogu:

«Gospodaru sveta, molim te, pouči me ponovo tvojim zakonima!»

«Ne mogu to učiniti jer tvoje pamćenje nije u stanju da se priseti zakona koje si zaboravio», odgovori mu Bog. «S druge strane, ako ništa ne uradim, imaćeš puno problema s izraelskim narodom. Nego, da bi odobrovoljio nezadovoljnike i dobio od njih oproštaj, obrati se tvom narodu i reci mu da se pripremi da pređe reku Jordan i da uđe u zemlju koju vam dajem, kao što sam već obećao vašim praocima!»

I bi tako! Narod mu je kasnije zaista sve oprostio.

(Adaptiran prevod s francuskog jezika)

CIRKUSKI GLADIJATORI BEZ DILEME

Ubrzo nakon što je Hitler došao na vlast u Nemačkoj i proglasio Nirnberške zakone protiv Jevreja, u mali bavarski gradić je stigao jedan cirkus. Svugde po gradu su se pojavili veliki poster i oglašavajući predstojeće cirkuske predstave. Između ostalih atrakcija najavljena je i borba koju će čovek, obučen u lavlju kožu, voditi s tigrom u njegovom kavezu. Tražio se dobrovoljac koji bi za novčanu naknadu prihvatio da bude "lav". Jedini kandidat koji se pojavio kod direktora cirkusa bio je Jevrejin Mojše, s obaveznom žutom oznakom na ruci. Iznenađeni direktor ga upita šta ga je navelo da prihvati taj opasan poduhvat u kojem može izgubiti i život.

"Svestan sam rizika, ali gde bi na drugom mestu Jevrej mogao da nađe neki posao", gorko mu odgovori Mojše, "moram da iskoristim tu

retku priliku kako bih mogao nahraniti moju izgladnjelu porodicu”.

I tako je Mojše bez oklevanja i dileme prihvatio ovaj posao. Stigao je i veliki dan otvaranja cirkusa. Prepuno gledalište je s nestrpljenjem čekalo glavnu, najprivlačniju tačku programa – borbu tigra i čoveka – lava. Već dok su mu navlačili lavlju kožu, siroti Mojše je od straha drhtao kao prut, ali više nije imao drugog izbora. Kao što su ga predhodno podučili, “lav” je četveronoške ušao u arenu, imitirajući lavlje režanje. Vrata tigrovog kaveza se otvoriše i odmah nakon što je tamo ušao, ona se za njim zatvori. Obamrli od straha Mojše se našao oči u oči sa strašnom nemani.

Sada je zaista gotovo sa mnom, nema mi više spasa, pomisli Mojše suočen sa sigurnom smrću. Odjednom oseti neku vanljudsku snagu, pokri svojom “šapom” oči i prozbori:

"Šema Israel... "(Čuj, o Izraelu...)"!

..."Ado..aj elohenu, Ado..aj ehad!" (...Gospod naš Bog je jedini Gospod!), "tigar" zanosno dovrši svetu rečenicu.

"Oh, baš si me smrtno uplašio, a ja mislio da si ti pravi tigar", uzviknu iznenađeni, ali nanovo rođeni Mojšele.

"Ama, slušaj, čoveče, promumla *tigar*, "da li si zaista pomislio da si ti jedini Jevrej koji pokušava da preživi u ovoj današnjoj Nemačkoj"?

(Adaptirani prevod s engleskog)

S A D R Ž A J

PREDGOVOR AUTORA.....	
JEVREJ(IN) - CIONISTA.....	
DILEME OKO TORE.....	
GDE SAM STIGAO – KOJIM PUTEM DALJE.....	
JUDAIZAM ILI JEVREJSTVO.....	
KADA SE «ZAISTA»POSTAJE JEVREJ(IN).....	
«RASIZAM» U IZRAELU.....	
HOLOKAUST ILI ŠOA.....	
DVE JEVREJSKE PRIČE.....	

Najnovija knjiga *Jevrejske dileme* autora Avrahama Atijasa iz Izraela, poreklom s prostora nekadašnje Jugoslavije, sadrži nekoliko zapisa o tematici kojoj je jednim delom bila posvećena i njegova predhodna, sedma knjiga *Eseji o životu i verovanjima*, a koja je izašla iz štampe 2009. godine na srpskom jeziku (*Graphosprint*, Jerusalem). Jevreji, njihova vera, istorija, tradicija i njihov život, stradanja, nadanja i ostvarenja tokom perioda koji se proteže preko tri hiljade godina unazad, uvek su stvarali dileme i otvarali pitanja za koja se i danas nastavlja potraga za dodatnim razjašnjenjima i odgovorima, pre svega među brojnim pripadnicima tog prastarog naroda, ali i svih onih osoba drugih nacionalnosti i vera koje ova pitanja interesuju. U tom cilju i autor je želeo da iznese vlastita razmišljanja i viđenja. Iako pristalica cionističkog projekta, pisac nastoji da izbegne priklanjanje krajnjim verskim, političkim ili drugim pozicijama.

